

Jan Papież
Uniwersytet Gdański

POZIOM INTELIGENCJI A KOMPETENCJE POZNAWCZE MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ¹

Wprowadzenie

Prezentowane w tym artykule wyniki są kontynuacją badań prowadzonych od 1970 roku. Badania te mają charakter podłużny i są powtarzane na tym samym terenie co 5 lat. Ich celem jest próba uchwycenia dynamiki funkcjonowania szkoły w środowisku wiejskim, określonego zasobu podstawowych umiejętności szkolnych oraz procesów różnicowania się dróg życiowych młodzieży. Inaczej mówiąc, badania stanowią diagnozę osiągnięć szkoły i możliwości intelektualnych jej uczniów w perspektywie oddziaływań środowiska szkolnego, jako najbliższego szkole, oraz w perspektywie oddziaływań rejonu i wreszcie w perspektywie oddziaływań państwa, a więc społeczności globalnej.

Celem prezentowanych tu analiz jest diagnoza ilorazu inteligencji i poziomu kompetencji młodzieży wiejskiej oraz stopnia ich wzajemnej korelacji. Próba postawienia diagnozy oparta jest na materiale badawczym uzyskanym w roku 1990 w regionie płockim. W szkołach tego regionu zastosowano test inteligencji J. C. Ravena oraz test słownikowy J. Konopnickiego i M. Ziemyby.

Wykorzystany test słownikowy w wersji humanistycznej i przyrodniczej należy do kategorii testów przypominania, badający czynne słownictwo, tzn. rozumienie różnorodnych pojęć oraz umiejętności ich praktycznego zastosowania w mówieniu. Test inteligencji, który stanowi bazę dla kompetencji poznawczych, pozwala ocenić sprawność intelektualną określaną ilorazem inteligencji.

---

1 Badania zrealizowano w ramach CPBP 11.4. Koordynatorem „grupy toruńskiej” był prof. Andrzej Kaleta.

Ogółem testem słownikowym i testem inteligencji przebadano 300 osób. Materiał empiryczny został zebrany na terenie gminy Bielsk w województwie płockim. Gmina, o której mowa, składa się z 20 wiosek. Są one różnie usytuowane względem przemysłowego centrum, jakim jest Płock. Charakteryzują się różnym stopniem urbanizacji, posiadają różne warunki komunikacyjne. Ze względu na odległość od Płocka teren podzielono na dwie strefy. Gmina Bielsk została potraktowana jako układ odosobniony. Ma ona charakter miasteczka, w którym znajdują się władze gminne. Mieszkańcy Bielska to przede wszystkim ludność pozarolnicza, głównie robotnicy prowadzący gospodarstwa przydomowe.

Uwzględniając kryterium czasu dojazdu z poszczególnych wsi do Płocka, oprócz Bielska wyodrębniłem wieś podmiejską i wieś rejonu uprzemysławianego (por. Winclawski 1973).

Poziom inteligencji a kompetencje poznawcze młodzieży wiejskiej

Dotychczasowa krytyka systemu edukacyjnego dotyczy głównie dużego stopnia jego zróżnicowania na niekorzyść szkół wiejskich, co prowadzi do upośledzenia poznawczego części uczniów. Szkoła ciągle jest miejscem odtworzenia i utrwalania aktualnego ładu społecznego, a mniej wykształceni rodzice nie są przygotowani, aby zadbać o poziom edukacji swoich dzieci i wspierać rozwój szkoły w jej funkcjach przekazu kulturowego.

W okresie realnego socjalizmu nastąpiło pozorne przełamanie klasowego i środowiskowego wykształcenia. W chwili obecnej młodzież, szczególnie wiejska, pozbawiona jest szerszego dostępu do wiedzy. Wskazują na to liczne publikacje (Kwieciński, Witkowski 1993) i głosy w dyskusji na ten temat.

Kryzys szkoły dotyczy głównie niskiego stopnia przyswajania podstawowych elementów wiedzy. Szkoła, jak pisze P. Bourdieu (1990), jest miejscem przemocy symbolicznej i potencjalnego wyłączenia z kultury. Jej absolwenci nie są przygotowani do uczestnictwa w kulturze symbolicznej. O tym zjawisku już wcześniej pisała A. Kłoskowska (1978), prowadząc badania wśród inteligencji technicznej. Autorka stwierdziła, „że około 25% techników z wyższym wykształceniem nie rozpoznaje cytatu z *Pana Tadeusza* uważanego za najbardziej znany, około 50% nie wie, w jakim dziele Gustaw zmienia imię na Konrad, i co ta zmiana znaczy, około 70% nie umie określić postaci Wernyhory w *Weselu* Wyspiańskiego”.

Zanim przedstawię wyniki badań własnych, chciałabym wcześniej określić pojęcie poziomu kompetencji i inteligencji.

Termin „poziom”, który będzie wykorzystywany do określenia kompetencji i inteligencji, ma wiele znaczeń. *Słownik języka polskiego* (1957) podaje, że poziom to „stopień, faza osiągnięć, rozwoju, postępu”. W psychologii lub

pedagogice wyraz ten oznacza stopień posiadania jakiejś cechy lub sprawności, które ustala się w badaniach porównawczych. Mają one na celu wykrycie różnic i praw odchyień od normy, zachodzących między poszczególnymi jednostkami i grupami ludzi. Termin ten używany jest zazwyczaj łącznie z innymi pojęciami, których desygnatami są na przykład wybrane cechy psychiczne, umysłowe i fizyczne. W moich badaniach będę porównywał między innymi poziom rozwoju intelektualnego i kompetencji poznawczych wyrażonych skalą J. C. Ravena (Hornowski 1970) oraz testem słownikowym J. Konopnickiego i M. Ziemby (1968).

Kompetencje poznawcze to nie tylko zakres, ale również zasób nagromadzonej wiedzy, umiejętności oraz doświadczeń nabywanych w procesie poznania, kształcenia i wychowania. Aby mógł zaistnieć proces nabywania kompetencji, należy spełnić kilka niezbędnych warunków, takich m. in. jak aktywność czy aspiracje. Poziom aspiracji może być tutaj używany w dwojakim znaczeniu. Możemy poziom aspiracji utożsamić z przekonaniem o własnych możliwościach (np. inteligencji), na podstawie których jednostka ocenia swoje wyniki jako udane. Po drugie – możemy uznawać za miernik poziomu aspiracji stosunek wyników przewidywanych do uzyskanych w rzeczywistości.

Nabywanie kompetencji poznawczych, jak wcześniej wspomniałem, zależy również od inteligencji rozumianej za J. Piagetem (1966) jako zdolność do konstruowania struktur myślowych i operowania nimi, co zapewnia jednostce coraz doskonalsze przystosowanie się do otoczenia.

Należy przy tym pamiętać, że inteligencja nie jest najważniejszym czynnikiem nabywania kompetencji poznawczych, ponieważ ma ona wartość progową, tzn. osobowość cechuje się wysoką sprawnością w zakresie procesów orientacyjnych niezależnie od jej inteligencji, z tym że poziom inteligencji musi być wysoki (Lavin 1965).

Poziom inteligencji jest więc warunkiem koniecznym, ale nie wystarczającym dla realizacji własnych uzdolnień; istotne okazują się pozaintelektualne właściwości osobowości, takie jak: zaangażowanie emocjonalne, motywacja, indywidualny system potrzeb bądź specyficzne dla danej jednostki cechy osobowości. Zaczynamy bowiem coraz częściej zastanawiać się nad zjawiskiem awansu młodzieży ze środowisk o zaniżonych warunkach kulturowych i o mniejszych możliwościach intelektualnych w porównaniu z młodzieżą uprzywilejowaną pod każdym względem, ale wyposażoną w słabą motywację.

Poziom rozwoju jednostki, jej inteligencji i kompetencji poznawczych zależy od wewnętrznych warunków osobowości, a te z kolei są w dużym stopniu uzależnione od warunków zewnętrznych, tzn. od środowiska, w którym szkoła i uczeń funkcjonują.

Analiza wyników badań nad poziomem inteligencji i kompetencji poznawczych może pomóc w ustaleniu różnic w tym zakresie zależnie od środowiska (tab. 1).

Tabela 1

**Rozkład wyników testu inteligencji Ravena
według badanych miejscowości**

Typ środowiska	WYNIKI TESTU					Ogólna liczba badanych
	b. niski 0-12	niski 13-25	średni 26-38	wysoki 39-54	b. wysoki >55	
Miasto	1	12	24	127	2	166
Wieś podm.	4	9	23	54	2	92
Wieś rej. uprzem.		5	19	18		42
RAZEM	5	26	66	199	4	300

Wyniki badań wysokie i bardzo wysokie uzyskało w mieście 77,7%; na wsi podmiejskiej – 60,8% i na wsi rejonu uprzemysławianego 42,8% osób. Jest wiele powodów, dla których te wyniki sugerują następujący kierunek interpretacji: środowisko wiejskie nie stwarza tylu sprzyjających warunków kulturowych dla rozwoju intelektualnego, co środowisko miejskie. Również liczne badania nad wpływem wzbogaconej stymulacji rodziny i szkoły oraz nad warunkami społeczno-ekonomicznymi wskazują na dodatni związek tych zmiennych z wysokim poziomem inteligencji.

Nie może być wątpliwości co do faktu, że wysoka i bardzo wysoka inteligencja stanowi bazę dla nabywania kompetencji poznawczych. Jedynie małe możliwości kształcenia się młodzieży wiejskiej mogą im odebrać tę szansę kształcenia (tab. 2).

Tabela 2

**Rozkład wyników niskich i wysokich w teście słownikowym
w trzech badanych środowiskach**

Typ środowiska	WYNIKI TESTU		Struktura całej zbiorowości
	Niski 0-15	Wysoki 46-100	
Miasto	86	4	166
Wieś podm.	37	19	92
Wieś rej. uprzem.	29	8	42
RAZEM	152	31	300

Z tabel wynika, że najwyższe wyniki wykonania testu osiągnęła młodzież zamieszkała we wsi podmiejskiej, następnie młodzież ze wsi rejonu przemysławianego i wreszcie młodzież małego miasta. Najniższe wyniki, obok młodzieży ze wsi rejonu przemysławianego i to w najwyższym procencie, osiągnęła właśnie młodzież z małego miasta. Jest to zaskakujące zjawisko. Tłumaczyć je można liczbą ludności dwuzawodowej, która oprócz pracy w dużym mieście posiada również gospodarstwo rolne. Sprawia to, iż dzieci tych rodziców zmuszane są poświęcać więcej czasu na pracę w gospodarstwie niż ich rówieśnicy.

Aby bliżej wyjaśnić to zjawisko, obliczyłem wskaźnik upośledzenia oraz uprzywilejowania kulturowego tych trzech miejscowości (tab. 3).

Tabela 3

Udział uczniów z niskimi i wysokimi wynikami w teście słownikowym według trzech badanych środowisk (w procentach)

Typ środowiska	WYNIKI TESTU		Struktura całej zbiorowości	WSKAŹNIKI	
	Niski 0-15	Wysoki 46-100		upośledzenia kulturowego	uprzywilejowania kulturowego
Miasto	56,57	12,90	55,33	1,02	0,23
Wieś podmiejska	24,34	61,29	30,66	0,79	1,99
Wieś rejonu przemysł.	19,07	25,80	14,00	1,36	1,84
RAZEM	100	100	100		

Okazuje się, że najwyższy poziom upośledzenia kulturowego posiada wieś rejonu przemysławianego, ale zaraz po niej znajduje się małe miasto, zaś najniższy wskaźnik upośledzenia posiada wieś podmiejska. Odwrotnie – najwyższy wskaźnik uprzywilejowania kulturowego charakteryzuje wieś podmiejską, a następnie wieś rejonu przemysławianego i – najniższy – małe miasto. Tak więc najniższy wskaźnik upośledzenia i najwyższy uprzywilejowania kulturowego wsi podmiejskiej nasuwa sposób interpretacji tych wyników. Świadczy to o potencjalnie najlepszych warunkach rozwoju w takim środowisku. Myślę, że obok rodziców i szkoły, sami uczniowie odznaczają się wysoką świadomością celu i zasadności zdobywania wiedzy. Motywem przewodnim jest z pewnością potencjalny awans społeczny tej młodzieży (por. Kwieciński 1990).

Analizując szczegółowo obydwa testy, dokonam w dalszej części porównania otrzymanych wyników (tab. 4, 5, 6).

Tabela 4

Poziom inteligencji a poziom wiadomości uczniów małego miasta

Poziom inteligencji	WYNIKI TESTU			Ogólna liczba badanych
	Niskie 0-15	Średnie 16-45	Wysokie 46-100	
0-12	1	–	–	1
13-25	10	2	–	12
26-38	16	10	–	26
39-54	59	64	2	125
> 55	–	–	2	2
RAZEM	86	76	4	166

Tabela 5

Poziom inteligencji a poziom wiadomości uczniów wsi podmiejskiej

Poziom inteligencji	WYNIKI TESTU			Ogólna liczba badanych
	Niskie 0-15	Średnie 16-45	Wysokie 46-100	
0-12	4	–	–	4
13-25	8	–	–	8
26-38	13	10	1	24
39-54	12	24	18	54
> 55	–	2	–	2
RAZEM	37	36	19	92

Tabela 6

Poziom inteligencji a poziom wiadomości uczniów wsi rejonu przemysławanego

Poziom inteligencji	WYNIKI TESTU			Ogólna liczba badanych
	Niskie 0-15	Średnie 16-45	Wysokie 46-100	
0-12	–	–	–	0
13-25	5	–	–	5
26-38	16	2	1	19
39-54	8	3	7	18
> 55	–	–	–	0
RAZEM	29	5	8	42

Porównując ilościowo wyniki poziomu inteligencji z wynikami poziomu kompetencji uczniów w poszczególnych miejscowościach należy stwierdzić, że najwyższy poziom kompetencji osiągnęła młodzież wsi podmiejskiej, której poziom inteligencji mieści się w granicach wyników wysokich. Odsetek wyników wysokich w poszczególnych środowiskach wynosi: w małym mieście 2,4%, wsi podmiejskiej 20,6% oraz wsi rejonu uprzemysławianego 19,0%. Odsetek wyników najniższych w poszczególnych środowiskach jest kolejno następujący: 51,8%; 40,8%; 60%.

Z kolei obliczony współczynnik korelacji K. Pearsona pomiędzy zmiennymi jest następujący: małe miasto $r = 0,33$; wieś podmiejska $r = 0,59$; wieś rejonu uprzemysławianego $r = 0,65$. Współczynnik korelacji pomiędzy poziomem inteligencji a poziomem kompetencji dla całej populacji wynosi $r = 0,42$. Oznacza to, że w przypadku małego miasta korelacja jest niska, zaś w przypadku wsi podmiejskiej – korelacja umiarkowana. Wieś rejonu uprzemysławianego wykazuje najwyższy współczynnik, zbliżony do korelacji wysokiej. Jak widać z obliczeń statystycznych, im mniej zurbanizowana miejscowość, tym zależność bardziej znacząca (Guilford 1964).

Zakończenie

Wyniki badań nad związkiem pomiędzy poziomem wiadomości a poziomem inteligencji badanej młodzieży wiejskiej upoważniają do następujących wniosków.

Poziom kompetencji młodzieży oscyluje na równym, ale niskim poziomie. Okazuje się, że elementarne pojęcia dla rozumienia współczesnej rzeczywistości nie są poprawnie rozumiane albo nie są znane młodzieży. Niski lub wysoki poziom kompetencji szkolnych w mniejszym stopniu różnicują cechy środowiska, w większym – wewnętrzne efekty funkcjonowania szkoły i ucznia. Szkoły realizują swoje zadania na różnych poziomach, a oceny i wymagania nauczycieli tych szkół nie zawsze są do siebie zbliżone. Również nauczyciele w pracy z uczniami nie uwzględniają ich różnic indywidualnych, które mogą stanowić bazę nabywania kompetencji poznawczych. I tak na 300 osób badanych testem J. C. Ravena 203 uczniów uzyskało wynik wysoki i bardzo wysoki. Stanowi to 67,6% badanych. Z tego tylko 15,2% badanych uzyskało wysoki wynik w teście słownikowym.

Inteligencja w odróżnieniu od kompetencji poznawczych uwarunkowana jest środowiskowo. Jest to jednak sytuacja bardzo złożona, ponieważ w środowisku działa wiele zmiennych i trudno jest określić jednoznacznie, która z nich ma znaczenie decydujące.

Stosunkowo najlepsze warunki rozwoju miała młodzież w środowisku wsi podmiejskiej. Moim zdaniem, ważną rolę odegrała tutaj, obok rodziny, także szkoła. Właściwe motywowanie uczniów, ciągła stymulacja ich rozwoju, wzbudzanie zainteresowań poznawczych czy też odpowiedni dobór metod na-

uczania, powtarzanie poznanych treści to elementy, które warunkują w znacznym stopniu poziom rozwoju intelektualnego i kompetencji poznawczych badanej młodzieży.

Literatura:

- Bourdieu P., Passeron J. C., 1990: *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Warszawa, PWN.
- Guilford I. P., 1964: *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*. Warszawa, PWN.
- Homowski B., 1970: *Analiza psychologiczna skali J. C. Ravena*. Warszawa, PWN.
- Kłoskowska A., 1978: *Uwagi na temat modelu wykształconego Polaka*. PAN KBiP „Polska 2000” Jabłonna, styczeń 1978, s. 7 (druk powielony).
- Konopnicki J., Ziemia M., 1968: *Zadania (testy) słownikowe i ich zastosowanie*. Kraków, PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kwieciński Z., 1990: *Dynamika funkcjonowania szkoły*. Warszawa, PWN.
- Kwieciński Z., Witkowski L., 1993: *Spory o edukację*. Toruń, Edytor.
- Lavin D. E., 1965: *The prediction of academic performance*. New York, Wiley.
- Piaget J., 1966: *Narodziny inteligencji dziecka*. Warszawa, PWN.
- Słownik języka polskiego*. Warszawa 1957, PWN.
- Winclawski W., 1973: *Przemiany środowiska wychowawczego wsi w rejonie uprzemysławianym*. Warszawa, PWN.

Jan Papież

Intelligence and cognitive competence of rural youth

The aims of the study were school dynamics in rural setting as well as basic study skills and career differentiation of youth. Raven's intelligence scale and Konopnicki-Ziemia's word knowledge test were applied to 300 students of elementary schools in 20 villages in a selected rural district of Poland.

The youth's intelligence quotients proved to be significantly environment-dependent, whereas cognitive competence appeared rather equally, though at unsatisfactory low level, distributed. It was also found that youth in suburban villages had relatively best conditions for personal and social development.